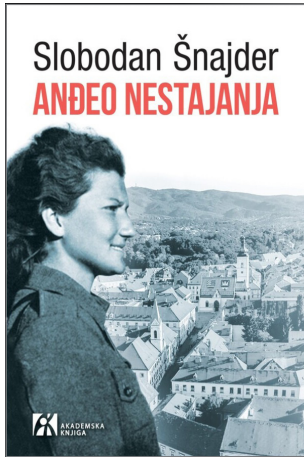

Жељко Милановић

РОМАН „УПРКОС УВЈЕРЕЊИМА ШУТЉИВЕ ВЕЋИНЕ“

(Слободан Шнајдер: *Анђео нестајања*, Академска књига, Нови Сад, 2023)

Иако говори о прошлости, даљој и ближој, Шнајдеров роман тематизује трауматичне теме наше садашњице која се већ одиграла и чија будућност прети да неће бити другачија. Роман говори о догађајима који започињу у шеснаестом веку (својеврсни пролог куге), а завршава се питањима на која бисмо ми данас морали да пронађемо одговоре (епилог савремености). Дискурс романа, не бежећи од обиља детаља и интриге прошлости у којој се сусрећу измишљени и стварни јунаци (Тито, Коча Поповић, Александар Ранковић, Андрија Хебранг, Алозије Степинац, Анте Павелић...), иронично сажима самог себе у три цвркута друштвене мреже како би младима олакшао разумевање. Догађаји се не завршавају данас јер наша савременост болује од последица пропуштене прилике да се досегну једнакост

и братство као и слобода, основни разлог револуције за Анђу Берило, главну јунакињу романа.

Време романа је вртоглаво, кружно. Догађаји се понављају на структурално исти начин, њихови актери немају увек иста имена, историјски контекст се мења, али односи моћи остају непромењени. У роману фурије мржње и анђели нестајања не престају да се сусрећу. Медикус, мртвозорник током куге у Загребу, сакупљајући „смрт на смрт“, наилази на жену и њену децу. Жена, раније оптужена као вештица, одлетеће из запаљене куће, дечак Магус биће бачен на кола с умрлима док девојчицу односе у манастир. Иако Медикус скида своју маску у облику кљуна да би отишао у кафану, Анђи Берило ће много година касније прсти иследника заличити на кљун. Иследник са Трга Н. жели Анђу у време кад не прогони комунисте и шаље их у масовну гробницу на Дотршчини. Медикус ће се пробудити током транзиције деведесетих година двадесетог века кад се буде рушила загребачка двокатница изграђена на месту брвнаре у којој је живела жена оптужена за вештичарење. Анђа ће Гавранићу, туберкулозном мислиоцу, заличити на анђела који може да лебди, што ће она и учинити на крају свог живота. Магус, дете узето из јеврејског сиротишта, биће бачен са балкона двокатнице – тада се отвара рана на времену после које нема даље и време мора да стане. Али, сусрети фурија и анђела се настављају. Раздвајање занесених и „тек опсједнутих“ (Шнајдеров стил је богато минуциозан),

подобних од неподобних у пројекцијама идеологије, одвија се током трајања НДХ, у периоду после ослобођења, када Анђу осуђују на преваспитавање на Голом отоку, у време Хрватског пролећа, време „диференцијације” када се јасно мора рећи ко је на којој страни, али и на крају двадесетог века када Анђа схвата да поред ствари које чекају своје довршење има и људи који чекају то исто.

Непрекидно враћање истог организује наративну структуру романа. У Ничевом учењу оно омогућава да човек изађе из вечне маргинализованости и условљености како би се ослободио окова. Неки од Шнајдерових јунака то и чине не бирајући средства. Одустајање од линеарног времена и давање једне од приповедачких улога двокатници може се разумети и као успели уметнички омаж Ковачићевом роману *Урејисџрајшур* у коме су регистри говорили, али и чија је наративна структура савременицима личила на дело поремећеног ума. У роману има и других примера интертекстуалности која укључује различите дискурзивне праксе, како оне књижевне – двокатница је, уосталом, љута на Крлежине критичке примедбе о лепоти најамних кућа; Тито се купа у планинском језеру које је плаво око Полифема; киклопско око се затвара пред племеном које тражи правду – тако и оне које рачунају на историјске изворе и њихове интерпретације – Блајбург је флајшмашина; Ранковићева посета Голом отоку доказ све веће усамљености владара, убиство девојчице од дванаест година на Сљемену памтиће натприродна бића насупрот државног „налога заборав”... Али, нелинеарно време у роману не омогућава само да из њега изађу фурије освете које ће мржњом и злочином посегнути за решавањем питања личне среће. Тек у времену ослобођеном линеарности могуће је видети због чега и како је дошло до одустајања од опште слободе, када је решавање кључног револуционарног питања постало ризик за победнике. Изван линеарности је могуће видети и како се данас можемо односити према слободи.

Јунаци романа се селе из једног времена у друго, догађаји се понављају, док сложени наратив непрекидно испада из временског тока. Магус Дијете, који у роману говори о својим виђењима догађаја, осећа тескобу због нарушавања тог тока које се одиграва „кад свијет испадне из зглоба”. Магус каже да је сада прошлост и да је оно што ће доћи такође прошлост. Ипак, свет који је испао из зглоба током куге у шеснаестом веку, Другог светског рата и после њега, деведесетих година двадесетог века када долази до крвавог распада Југославије, није једини који је представљен у роману. Трауматични догађаји о којима се говори (од бацања лешева преминулих од куге, преко истраге вештица, злочина почињених у доба НДХ, злочина после ослобођења у Другом светском рату, затварања на Голом отоку, злочина над цивилима у Вуковару, протеривања и убистава цивила у Загребу, стављања кокарде на место петокраке и опште пауперизације која је дошла са друштвено-економском и идентитетском транзицијом у постјугословенском периоду), нису тематизовани како бисмо наставили да их перпетуирамо у нашим свакодневним идентитетским политикама. Свакако да ће бити читалаца и самозваних чувара идентитета који ће у Шнајдеровом роману проналасити само оно што одговара њиховој опседнутости мржњом према Другом, опседнутости фурија. Такви читаоци ће занемарити чињеницу да себе виде у огледалу кад год се загледају у зло Другог. Поред тематизације траума велике историје, важна је и мала историја, историја свих оних

заборављених који су веровали да могу променити свет. Убиство иследника у коме учествује и Анђа неће бити у новинама – Анђа је задовољна што тај догађај припада малој, а не великој историји у којој се убијају цезари а не месари балканских касапница.

Анђео несћајања је роман о Загребу, граду иза-греба, славним данима загребачких илегалца који су се храбро успротивили злу у свом граду, партизанском путу од 17.000 километара који је прешла Анђа Берило, усташама првог реда као и усташама које ће починити бројне злочине, злочинима над пораженим усташама и злочинима над револуционарима, злочинима над недужним Јеврејима, Србима и Хрватима. Фурија освете и мржње која влада временима испалим из зглоба, фурија која тежи да уништи сâм живот, ипак не може да уништи све јер *non omnis moriar*, ипак не умире све: Магус Дијете, с именом које је „баш насупротив”, остаће да сведочи и после куге и после бацања са балкона двокатнице. Појавиће се и на крају романа када двокатница лебди са својим станарима, невиним жртвама. Миле Дрењак виси привезан за двокатницу и врти се као зврк, али само до висине свог подрума, Магус и његова сестра Магда пазе на конопац. Миле је звонар, као што је то био и једном током Другог светског рата. Да ли ово значи да је остављен као невин или као упозорење на оно што увек вреба?

Или је у питању нешто што не можемо разумети без враћања на почетне максиме романа преузете од Хегела и Ничеа? За Хегела је фурија нестајања оно негативно деловање које једино може да произведе општу слободу – позитивно деловање не може довести до слободе. Фурије нестајања су присутне у свим временима романа. Током Другог светског рата сукобљавају се два револуциона пројекта – Анђин социјалистички и Милетов усташки. Анђа и Миле не потичу из свиле и кадифе и пропаганде се отимају за њих. Анђа, пронађена на смећу, сељена из сиротишта у сиротиште, загребачка служавка која станује у двокатници, постаће занесена следбеница социјалистичке револуције. Њен комшија Миле Дрењак, сиромашни радник са села, постаће спавач Велебитског устанка, поборник револуције која ће Јевреје и Србе окривити за сваку несрећу. Ни једна ни друга револуција неће довести до опште слободе јер фурије нестајања преузимају контролу над њиховим резултатима. Хана Арент би рекла да када је лицемерје власти разоткривено и патња изашла на видело, у политику се није умешала врлина, као што се очекивало, већ „страсти заслијепљене бијесом” (*О револуцији*). Анђа ће одбити привилегије ослободилаца, радиће у фабрици, магацину и самопослузи, биће Ибеовка која жели да изађе из историје, али ће умрети (одлебдети) срећна. Њој ће бити довољно да се покрије небом. Миле неће доћи до стана о коме је маштао када се прикључио усташама, чак ни када деведесетих година као богат човек дође из Аргентине у Загреб.

Насупрот Хегелу, Ничеов Заратустра у сну слуша оно што без гласа говори да мисли које ће променити свет долазе на голубијим ногама – да „најтише речи изазивају буру”. Оно што заиста може довести до промене (опште слободе) у свету није насиље већ све оно што се њему супротставља, а није пореклом од фурија него од љубави и правде.

Иако је *Анђео несћајања* роман о Загребу, који није само рана на времену већ познаје и бројне врлине, он је и београдски подједнако као што је немачки и

француски, руски и украјински, израелски и палестински. Хана Арент је такође знала да је ратовима и револуцијама заједничко насиље као и да крајњи циљ револуције мора да буде стварање јавног простора у коме се слобода може појављивати. Шнајдеров роман јесте гест уметничког дискурса који отвара јавни простор за појављивање слободе коју смо пропустили и коју данас већина с презиром одбацује прихватајући лажна обећања идентитетских политика завијених у заборав. Револуција јавног простора данас може да настане насупрот мњењу већине. *Анђео несџајања* бележи и све оно што је постојало и постоји „упркос увјерењима шутљиве већине”. Та револуција је перманентна и тиха, упорна и незавршена, стварна и обогаћена спознајом да увек може боље. Њени идоли нису од бронзе (они су најопаснији, каже се у роману) већ од спознаје нестајања на коме је радила Анђа али и, на пример, резервиста из Горњег Милановца који се убио пре одласка на вуковарско ратиште.

Анђео несџајања не говори једино о нама данас и овде, напором да се ограниченим бројем карактера друштвене мреже сумира живот Анђе Берило. Наша стварност у роману је представљена из перспективе питања како и зашто данас живимо у свету у коме изнова морамо да откривамо брзо заборављене а дуго прокламоване еманципаторске праксе које су обећавале општу слободу, еманципацију жена и рада, слободу говора, одбацивање идолатрије... Данашња стигматизованост занесености Анђе Берило и Коче Поповића, њеног ратног команданта који је рекао да су могли боље, долази од фурија. За читаоце Шнајдеровог романа питање је да ли их обузима тескоба истоветна оној која је обузела Магуса Дијете када је схватио да је прошлост сада и да прошлост долази? Иста она тескоба која настаје када Гавранић, ментор способан да даје лекције из свега и неспреман да се прикључи борцима у шуми чији је једини идентитет отпор, говори о томе да нема ничег митског ни вечног у мржњи Срба и Хрвата, или када се пита да ли се може побећи од временâ у којима народ регресира у статус племена.

Шнајдеров филозофски роман истражује појам слободе пре, током и после револуције. Питања која роман не прећуткује теже стварању бољег људског бића које би данас и овде могло да промени не само односе између народа, зараћених и омрзнутих суседа, већ и односе моћи према свима који су слабији. Данас, када се чини да је расправа о прошлости завршена, Слободан Шнајдер нас подсећа шта је у тој расправи пропуштено.